

Posudek disertační práce mgr. Magdalény Jackové: jezuitské školské drama v Praze v 1. polovině 18. stol. FF UK v Praze, Katedra divadelní vědy 2010, 298 s.

Kol. Jacková si ve své disertační práci předsevzala na základě pramenného výzkumu i studia stávající odborné literatury evidovat a analyzovat školské hry sepsané a provozované v jezuitských gymnáziích pražských měst v první polovině 18. století. Úkol byl náročný především časově: Jednak vzhledem k heuristické práci v archivech a knihovnách, jednak vzhledem k množství dramát, který se dodnes dochoval v podobě synopsí či úplných textů. Nakonec kol. Jacková rozebírala (nepočítám-li dramata A. Engela) pouze hry uložené v pěti konvolutech rukopisného oddělení Národní knihovny v Praze (které ostatně uvedla ve své diplomní práci již Kateřina Bobková) a ve dvou kartonech fondu Stará manipulace v Národním archivu v Praze. Nevím, proč se kolegyně Jacková omezila pouze na tyto dva fondy a proč nevzala v potaz synopse školských her jezuitských gymnázií v Praze dochované v jiných archivních či knihovních fondech, např. v Národním archivu v Praze ve fondu Jesuitica (karton č. 144, fasc. 3) či ve Strahovské knihovně – jsou mezi nimi i synopse her pražských kolejí z 1. poloviny 18. stol., které doktorandka nemá evidovány ve svém „Soupise dochovaných synopsí a textů“. Proto některé, které jsem před časem ofotografoval v Národním archivu či zjistil při prohlížení katalogu Strahovské knihovny, uvádím jako přílohu tohoto posudku, určitě se však najdou i jiné exempláře nejenom na Strahově, ale i v dalších fondech, buď v archivech či knihovnách náboženských řádů, jejichž reprezentanti byli v dobrých stycích s pražskými jezuity, nebo ve fondech představitelů pražských společenských elit.

Náročnost práce, kterou si vyžádalo sepsání předkládané disertace, vidím především v prostudování všech dvou set dvaceti sedmi doktorandkou zjištěných a evidovaných synopsí či celých textů her, což kol. Jacková musela učinit dříve, než začala dochovaný písemný materiál třídit a analyzovat. Už jenom za tento výkon jí patří uznání. K tomu nutno připočíst i autorčino studium poměrně obsáhlé teatrologické literatury k tématu jezuitských her, zvl. několikavazkové edice perioch jezuitských dramát německé jazykové oblasti od paní E. M. Szarotové a „repertoire chronologiques“ jezuitských her rovněž z německé jazykové oblasti od francouzského germanisty Jeana-Marie Valentina. Právě k těmto důležitým kompendiím se řadí práce M. Jackové, pro Čechy cenná proto, že je zaměřena na divadelní produkci českých zemí, konkrétně v Praze. Kolegyně musela pochopitelně projít i Portovy přehledy divadelních her a inscenací provozovaných na českém území v 17. a 18. století, které její práce doplňuje či zpřesňuje.

Doufám, že kolegyně bude v této evidenci pokračovat a že svůj výzkum rozšíří o přehledy divadelních her v širším časovém záběru, než je pouze jedno půlstoletí, i v širším teritoriálním záběru než jsou tři pražská města. Mám na mysli dochované synopse či celé texty her jiných jezuitských kolejí českých zemí (Uherské Hradiště, Hradec Králové, Chomutov ad.), z nichž bych zde chtěl vyzdvihnout hry jezuitského gymnázia v (nyní Českém) Krumlově. Musím přiznat, že tyto hry znám pouze díky studii Rudolfa Jordana (Dramatische Streben der Jesuiten in Krumm-*au*, in: *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 54, 1916, 141–189; Jacková ji zmiňuje v pozn. 43 na s. 16). Protože ji pokládám za analogickou práci M. Jackové (samozřejmě dalekou stručněji), zmíním se o ní podrobněji. Na počátku 1. světové války se v tehdejší schwarzenberském archivu nacházely dva rukopisné konvoluty synopsí a celých textů krumlovského gymnázia z let 1701–1739, tedy z období, na něž se zaměřila práce kol. Jackové. Jordan udělal nejenom soupis her vzniklých, řekněme, pro vnitřní potřebu gymnázia, tj. v rámci a pro potřebu výuky latinského jazyka

(celkem 86 položek) s uvedením údajů, které zajímají i M. Jackovou, ale pojednává i o hrách, které byly sepsány a provozovány při mimořádných, slavnostních příležitostech gymnázia, města či jezuitského řádu: při jubileích a jiných rodinných událostech příslušníků schwarzenberského či eggenberského rodu, tedy majitelů krumlovského panství a mecenášů krumlovského gymnázia (tzv. holdovací a gratulační dramata), významných jubileích jezuitského řádu, dále v důležitých okamžicích v životě školy (podzimní renovatio studiorum – těchto her uvádí Jordan dlouhou řadu chronologickým pořadím, zvl. však v 17. století), či o významných svátcích katolického kalendáře (masopust, Velký pátek aj.). Jordan uvádí řadu pozoruhodných údajů a postřehů, o nichž si myslím, že by se je kolegyně Jacková mohla užít i ve své práci: píše např., že v počátečním období divadelní tvorby jezuitského gymnázia v Krumlově sahali jeho učitelé po cizích hrách a námětech, např. uznávaného jezuitského dramatika Jakoba Biedermanna, zatímco Jacková uvádí, že „narozdíl od Klagenfurtu nemáme o přebírání cizích her v pražských kolejích důkazy...“ Z dochovaných her zmiňuje Jacková pouze hry z koleje v Uherském Hradišti a z novoměstské koleje v Praze, nikoliv však ty z Českého Krumlova, o nichž píše Jordan. Jsem přesvědčen, že by jejich znalost byla pro bádání kol. Jackové užitečné. Poptal jsem se po existenci oněch konvolutů krumlovských školských her, o nichž psal R. Jordan, ve Státním oblastním archivu v Třeboni, jejichž pracovnice mi slíbily, že mi dají vědět, zda a v jakém fondu jsou zachovány.

Jestliže doktorandka vyloučila ze svého rozboru tyto slavnostní, příležitostné hry, připravila se o možnost srovnání „běžné“ školské divadelní produkce, která je pro ni meritorní, s oněmi slavnostními dramaty v jistě mimořádném provedení – bezpochyby by takové srovnání (co do témat, náročnosti literárního zpracování, obsazení, scénického aparátu) zajímalo nejenom mně, ale i budoucí čtenáře její práce. V Krumlově tyto hry činily nezanedbatelnou část divadelních aktivit gymnázia (a to nepočítám dramatická vystoupení mariánské sodality při gymnáziu!), předpokládám, že tomu tak bylo i v Praze. Pokud ano, je otázka, nakolik autorčin výběr vypovídá o celkové divadelní produkci gymnázií tří pražských měst. Lituji např., že autorka nechala bez povšimnutí hry učitele, knihovníka a pozoruhodného latinského spisovatele, působícího ve 20. a 30. letech 18. století v pražském Klementinu, Bernarda Pannagla, z nichž určitě jedna, a sice „Joannes Nepomucenus, in silentio secreti confessionis et in spe publicae canonizationis gloriosus“, byla – dle úvodní poznámky jejího vydání v r. 1729 – uvedena někdy v době očekávání světcovy kanonizace. Zcela stranou nechávám další dvě Pannaglovy tragédie (o sv. Janu Křtiteli a o Romulovi jakožto zakladateli římské imperia) vydané v téže Pannaglově sbírce „Musa Pannagaea“, i jeho ukázky dramatických cvičení, které zjevně nebyly nikdy ve škole předvedeny. Odborníci pro dané období jistě budou postrádat i jiné hry než tohoto autora. Už vzhledem k Pannaglově tištěné dramatické tvorbě nemohu souhlasit s autorčíným tvrzením na s. 198, že drama „Magnanimitas ...“ (v jejím soupise Kl 40), jejímž autorem byl Joannes Swoboda, „je jedinou kompletně zachovanou klementinskou hrou z 1. poloviny 18. stol., která navíc vyšla tiskem“.

Zkoumané hry autorka disertace zasazuje do kontextu cílů a forem výuky v jezuitských gymnáziích i do rámce teoretického úvah jezuitských učitelů a dramatiků o divadle, rozebírá je z hlediska jejich stavby, třídí je dle jejich obsahu a námětů, přičemž líčení obsahů her věnuje více než polovinu narativní části práce. O záslužnosti a užitečnosti takové práce není pochyb. Čist tento výčet s množstvím uvedených motivů, figur ad. souvisle však vyžaduje od čtenáře velké soustředění a úsilí. Možná by autorka v tištěné verzi mohla některé varianty podobného příběhu, motivu či principu uvést stručněji a nemusela by převyprávět děj tak podrobně.

Jezuitská dramata lze analyzovat z různých aspektů; např. z hlediska jejich funkcí: vzdělávací, výchovné, nábožensko osvětové – takový sociologizující přístup se zřetelem na náboženskou,

společenskou a politickou situaci habsburských zemí první poloviny 18. století (katolická reformace a jezuitská spiritualita, zesílení protireformačního úsilí a rovněž absolutistických tendencí za panování Karla VI. a Marie Terezie), by jistě zajímal především historiky různého zaměření; literární historiky mohou posuzovat dramatické texty z hlediska literární tradice (jako to udělal Jean-Marie Valentin), jazykovědci z hlediska užívání latinského jazyka apod.; autorka se – vzhledem k jejímu školení a zaměření logicky – soustředila především na pohled teatrologa (formy nedějových částí a stavba vlastních her apod.). Pokud jde o utřídění sebraného materiálu, zpracovatelka si je díky velmi dobré znalosti odborné literatury dobře vědoma, že existují různá kritéria klasifikace jezuitských her (viz s. 117–118) a že neexistuje jeden systém, jenž by rázem vyřešil všechny problémy klasifikace těchto her. Mě kolegyně Jacková přesvědčila, že třídící hlediska, které pro zpracování svého repertoáru pražských her zvolila ona, jsou relevantní a pro orientaci znalců i neodborníků srozumitelná a užitečná. M. Jacková při tom neztrácí ze zřetele základní funkce a zaměření těchto her.

Zajímavá pro mne je mj. její snaha ve hrách 1. poloviny 18. stol., která je u v literární historii českých zemích pokládána za vrcholnou a závěrečnou dobu tzv. barokní literatury, hledat prvky či náznaky osvícenských myšlenek. Nechala se v tom zjevně inspirovat obdobnými snahami německé badatelky Szarotové, dospěla však k – podle mého – správnému názoru, že projevy nastupujícího osvícenství jsou v pražských hrách jí sledovaného období obtížně určitelné. To platí především u dvou aspektů, v nichž vidí pí. Szarotová vliv osvícenství: motiv vlastenectví a velkomyslnost a laskavost vladaře jako projev humanismu. Vždyť oblibu motivu silného vztahu k vlasti a k domovu najdeme již u humanistů 16. a 17. století (vzpomeňme jen silné vlastenecké cítění barokních historiků Balbínovy a následující generace – jejich vlastenectví má řadu podob) a rovněž pojetí laskavého a velkomyslného panovníka a jeho výchovy k tomuto ideálu je časté u humanistických vzdělavatelů, pedagogů a politologů 16. století (za všechny tvůrce „zrcadel křesťanského panovníka“ mohou jmenovat Erasma a jeho *Institutio principis christiani*). Určení těchto motivů jako prvků osvícenství by vyžadovalo velmi podrobnou a mnohostrannou analýzu. Naopak prvky a motivy, které pokládáme za typicky „barokní“, se v těchto hrách jenom hemží - vzpomeňme jen obrazy marnosti světa a pomíjivosti lidského života.

K předkládané práci mám ještě několik dílčích připomínek:

- 1) Existence řady piaristických gymnázií v Čechách a na Moravě a benediktinského gymnázia v Broumově v 17. a 18. století s právem veřejného vyučování (*Norbertinum* a jiná studia domestica nepočítaje) do té míry zpochybňuje autorčino tvrzení, že jezuité měli na středoškolské vzdělání v českých zemích „téměř monopol“ (s. 5), že je doporučuji buď vynechat, nebo doplnit o piaristy.
- 2) Z her, které kol. Jacková ve svém soupise neeviduje, jsem nejvíce postrádal aspoň zmínku o hře, která byla hrána nejnižší gramatickou třídou novoměstské koleje v r. 1738 a kterou známe z latinsko-české synopse: „*Agnus inter haedos ... immaculata victima Simon Abeles, Hebraeis natus parentibus baptismo sanguinis renatus caelo gloriosus Christi Martyr pro theatro exhibitus*“. Tato hra, jejímž hrdinou byl pražský židovský chlapec, který přičiněním jezuitského kněze konvertoval ke katolicismu a údajně proto byl svými příbuznými zavražděn, je pozoruhodná z řady aspektů: Toto téma bylo pro tehdejší jezuitu názorným dokladem úsilí jezuitského řádu o obrácení jinověrců (Židů, muslimů) ke katolické víře, zároveň krásným pedagogickým příkladem pevnosti mladého člověka (chlapce) ve víře a následně mučednické smrti pro setrvání v této víře. Pro historiky je to ilustrativní doklad dobového antisemitismu, pro historiky divadla ukázkou toho, jak si jezuité brali téma divadelní hry ze současnosti, neboť předlohou dramatu byl inkviziční proces s údajnými vrahy Šimona Abelese, jenž byl popsán jezuitou J. Ederem a vydán v několika jazycích v Praze 1694 (na což

odkazuje i argumentum hry). Hra by dle klasifikace Jackové patřila do kapitoly o mučednících či o konvertitech, ale mohla by být zařazena i do oddílu o příbuzenských vztazích.

3) Na drobné překlepy a omyly v transkripci citovaných latinských úryvků upozorňuji kolegyni v exempláři disertace, který jsem měl k dispozici. Zarazilo mě však, že při citování latinských textů autorka patrně vůbec neupravuje tehdejší pravopis, takže grafická podoba jejich citací odporuje nejenom praxi dnešní transkripce raněnovověkých textů, ale i dnešnímu „logického“ pravopisu – tenáře může mást především nedůsledná a někdy až chaotická interpunkce, viz např. úryvek citovaný v pozn. 179 na s. 153: „Vivamus, bibamus, saliamus, ha! ha! Id licet quod libet qui vult multum bibet.“ Nebo citát v pozn. 284 na s. 241: „... vae! tempori illi, quodum amare debui, odi execrabar, colere dum te oportuit. Vae! Tempori illi, o Christe, quo te heu impie meis terebam pedibus ...“ Takovouto transkripcí autorka vnímání latinského textu dnešním čtenářům věru neusnadňuje.

4) Pokud jde o překlad citovaných pasáží, připadá mi mnohdy velmi případný a výstižný, někde však přece jenom příliš volný a vzdálený originálu. To může být pochopitelně dáno rozdílným pojetím překladu, přesto si myslím, že volnost překladu má své meze dané mluvnickými pravidly, které nelze ignorovat. Dle mého mínění např. není korektní překládat souvětí „Magnum est nefas, ni, cum liberet, agitur“ tak, jak to činí kol. Jacková: „Velký zločin je dělat to, co by nebylo příjemné.“ Dle mého mínění správnější interpretace je: „Velkým zločinem je, jestliže se něco nedělá, když je to příjemné (případně: ačkoliv je to příjemné).“

5) Z hlediska „vědeckého řemesla“ pokládám za nedostatek, jestliže bibliografické údaje v poznámkách nejsou zahrnuty do souhrnného seznamu literatury na konci práce. Kdo se chce seznámit s literaturou autorkou použitou či aspoň uvedenou, nemůže se na seznam literatury spolehnout, neboť v něm řada důležitých prací chybí. Tento nedostatek by měla kolegyně odstranit.

Věřím, že kol. Jacková v budoucnu rozšíří svůj badatelský zájem i o studium jezuitských her jiných kolejí než pražských (Uherské Hradiště, Krumlov aj.), ba dále i o rozbor školských her jiných řádů, které se věnovaly vzdělávání mládeže na latinských školách, totiž na piaristických gymnáziích a na benediktinském gymnáziu v Broumově. Srovnání jezuitských dramát se školskými hrami vzniklých v jiných řádech zabrání posuzovat jezuitské školské drama příliš izolovaně a umožní pojímat jezuitskou dramatickou tvorbu jako prvek humanistické výuky na latinských školách v raném novověku bez omezení na pedagogickou činnost jednoho náboženského řádu.

Závěr:

Ke zvolenému tématu disertační práce podnikla doktorandka heuristický průzkum pramenného materiálu, na jehož základě vytvořila evidenci dochovaných textů synopsí a úplných školských her z pražských jezuitských gymnázií. Poté vybrala texty, které jsou pro její pojetí školských her meritorní, aby je následně popsala, analyzovala, resp. posoudila především z hlediska teorie a historie školského divadla a utřídila dle dobře uvážených kritérií, která zvolila díky znalosti relevantní odborné literatury. Na závěr shrnuje výsledky, k nimž ve své práci dospěla, eventuálně je konfrontovala s názory svých předchůdců. Protože tak disertace Magdalény Jackové splňuje nároky na vědeckou práci, doporučuji ji k obhajobě, o jejíž úspěšnosti již nyní nepochybuji. Zdaleka nebudu sám, kdo po opravě drobných nedostatků a rovněž po některých prospěšných doplňcích (vedle doplnění soupisu jezuitských her z Prahy bych se přimlouval aspoň za stručný pokus o srovnání se školskými hrami jiných jezuitských gymnázií v českých zemích) přivítá její publikování, jež bude dalším krokem na

cestě poznávání nejenom jezuitských kulturních a vzdělávacích aktivit, ale historie
vzdělanosti v českých zemích vůbec.

V Praze dne 13. srpna 2010

PhDr. Marfin Svatoš, CSc.
Kabinet pro klasická studia
Filosofický ústav AV ČR
Na Florenci 3
PRAHA 1

PŘÍLOHA

Synopse her z pražských gymnázií z 1. pol. 18. stol., které nejsou uvedeny v „Soupise dochovaných synopsí a textů“:

Národní archiv v Praze ve fondu Jesuitica, karton č. 144, fasc. 3:

--- Agnus inter haedos ... immaculata victima Simon Abeles, Hebraeis natus parentibus baptismo sanguinis renatus caelo gloriosus Christi Martyr pro theatro exhibitus (Nové Město, 17. června 1738, nejnižší gramatika)

--- Naufraga absque secunda tabula ambitiosa crudelitas, sive Hugolinus ... (NM, červen 1738, poetika)

--- Vexatio dat intellectum Alphonso nobili adolescenti Hispano; quem soccum induta pro ludo theatri exhibendum suscepit Facultas oratoria ... (NM, červen 1741, rétorika)

--- Constantinus Magnus in signo Crucis de Maxentio victor; dramate expositus ab Academico S.J. Gymnasio Vetero-Pragae 1750 (uvedena Nomina actorum).

Strahovská knihovna v Praze

--- Sign. CQ VIII 5/53: Libertas filiorum Dei excussa mundi captivitate fugiendo victrix: Sive B. Stanislaus Kostka ... actione dramatica propositus ... Pragae ad S. Clementem. Pragae 1708.

--- Sign. BU II 132/30: Per ignem et aquam probata patientia sive divus Eustachius ab academica Carolo-Ferdinandae [juventute?] ... scenice exhibitus. Pragae: typis Univers. Carolo Ferd. in Colleg. Soc. Jesu ad S. Clement., 1708.

--- Sign. BU II 132/31: Innocentia invidia, et calumnia comite providentia divina duce ad solium sublimata: sive Josephus a fratribus venditus, a Putiphare carcere multatus, a Pharaone Pro-Regis Aegyptii purpura insignitus. Ab Academica, simulque celsissima Carolo-Ferd. Univers. Oratoria Facultate Vetero Pragensi scenice exhibitus. Pragae: typis Universitatis Carolo-Ferd. in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, 1709 (uvedena Nomina rhetorum)

--- Sign. BP VI 53/22: Innocentia patiens ad ignominiosam necem damnata, ad gloriosam vitam renata ... Diva Genovefa ... spectaculum facta... proposita in Acad. gymnasio S. J. Pragae ad S. Nicol. 1729. Vetero-Pragae: Typis Universit.; Norbert Fitzky, factor, 1729.

--- Sign. AB XII 18/15: Fama sancta S. Joannis Nepomuceni apotheseos melodico-theatri dramate exhibita in Coll. S.J. ad S. Clementem. Pragae: typis Univ. in Coll. S.J. ad S. Clem. per Norb. Fitzky, 1729.